

Lezing Gertjan Segers, directeur Wetenschappelijk Instituut, WI-congres over de Islam, zaterdag 4 april

Goedemiddag. Deze middag zetten we ons aan de spannende opdracht om na te denken over de bijdrage van de ChristenUnie aan het islamdebat.

Het is de hoogste tijd dat ook de ChristenUnie zich bezint op de positie van islam in Nederland. Het islamdebat gaat namelijk niet alleen maar over moslims, het gaat ook over onszelf, onze eigen houding ten opzichte van elkaar, het gaat over de plaats van religie in het publieke domein, het gaat over geloof en politiek. Het islamdebat raakt de *corebusiness* van de ChristenUnie en ik draag graag mijn steentje bij voor die broodnodige bezinning.

Als ik vooraf mijn bijdrage moet samenvatten, zou ik zeggen: de situatie is ernstig, maar niet hopeloos.

De noodzaak van het islamdebat

Het moment van deze bezinning is ook cruciaal. Het is nu ruim vier jaar na de uitlaande brand die ontstond na de moord op Theo van Gogh. Die uitlaande brand is nu gedoofd. Er worden geen moskeeën, islamitische scholen of kerken meer in brand gestoken. De lichtelijk hysterische sfeer van toen is veranderd.

Zelfs Wilders' Fitna kon dat vuurtje niet meer opstoken. Toen een jaar geleden Fitna uitkwam werd er zeer beheerst gereageerd door de islamitische gemeenschap. Het werd gezien als een teken van zelfbeheersing en aanpassing door de islamitische gemeenschap.

Maar ondertussen woedt er wel een veenbrand die misschien wel veel fnuikender is. De Partij voor de Vrijheid, de anti-islam partij bij uitstek, is virtueel de grootste danwel een van de grootste partijen op dit moment. Het taboe om te zeggen dat je overweegt op Wilders te stemmen is er af. En als het gaat om de mogelijke toetreding van het islamitische Turkije tot de EU is maar 1 op de 5 Nederlanders daar een voorstander van.

Achter deze cijfers gaan wantrouwen, angst en boosheid schuil. Wantrouwen ten aanzien van moslims, angst voor een oprukkende islam en boosheid over de zwijgzaamheid van de meeste politici op dit punt. Hoe vaak horen we niet mensen zeggen dat Wilders de enige is die het lef heeft om te zeggen wat veel andere mensen denken. En met de komende rechtszaak dreigt hij ook nog een keer een martelaar voor het vrije woord te worden.

Is deze bezorgdheid alleen maar onderbuik? Latent racisme. Misschien, maar volgens mij toch ook niet alleen maar dat. Het intuïtieve gevoel van veel mensen dat er met de komst van de islam in Nederland iets grondig aan het veranderen is, is wel degelijk ergens op gebaseerd. De islam en het Westen hebben namelijk een lange geschiedenis van conflicten en periodes van gewapende vrede. Over en weer zijn de gelovigen aan beide zijden elkaar met zwaard en geweer te lijf gegaan, Spanje is door moslims veroverd en door christelijke legers weer heroverd. Vanuit Europa is met kruistochten en kolonialisatie een claim gelegd op het Midden-Oosten, terwijl Ottomaanse legers Constantinopel veroverden en via de Balkan Europa

binnendrongen. Het christelijke Europa en het islamitische Midden-Oosten zijn voor elkaar vaak 'de ander' geweest.

Moslims uit het MO hebben het eeuwenlang nooit in hun hoofd gehaald om Dar Al-Islam te verlaten en in het niet-islamitische, en vaak vijandige Europa te gaan wonen. Tot een paar decennia geleden mensen uit het Rif-gebergte en Anatolie hier neerstreken. Deze massale immigratie uit islamitische landen is iets nieuws. En met de geschiedenis van scherpe tegenstellingen is het geen wonder dat de integratie van moslims in het Westen problematisch is.

Daar komt bij dat de islam geen niet-christelijke godsdienst is, zoals het boeddhisme en hindoeïsme. In tegenstelling tot andere godsdiensten is de islam namelijk opgekomen naast en tegenover het christendom. In het hart van haar geloofsbelijdenis staat de ontkenning van het hart van het christelijke geloof, namelijk dat Jezus Christus Gods Zoon is, die om onze zonden aan het kruis is gestorven en daarna is opgestaan. Waar Europa's landschap wordt bepaald door kerken en waar haar cultuur is beïnvloed door het christelijke geloof, daar is de komst van grote groepen moslims met het geloof dat de kern van het christelijke geloof ontkent een ontwikkeling met grote culturele complicaties.

De zorg van veel Nederlanders wordt natuurlijk ook gevoed door de alledaagse irritatie. Veel islamitische nieuwkomers uit Turkije en Marokko doen het in sociaal en economisch opzicht niet zo goed. Marokkaanse en Turkse Nederlanders hebben een lagere arbeidsparticipatie, zijn vaker afhankelijk van uitkeringen, bezondigen zich vaker aan criminaliteit, zorgen voor gedoe over handen schudden, opstaan voor de rechter, homohaat, burqa's en hoofddoekjes, sympathiseren soms met de gewelddadige strijd tegen Amerika, Israël en het Westen, en de radicalen onder hen zorgen ervoor dat sommige politici en opiniemakers continue beveiligd moeten worden.

En als we over de grens heen kijken, zien we dat overal waar moslims in de meerderheid zijn er sprake is van beperkte politieke en religieuze vrijheid. Driekwart van de gebieden waar christenen worden vervolgd zijn moslimlanden. En ook in de verhouding tussen de islam en andere beschavingen gaat het niet vlekkeloos. Overal waar de islamitische beschaving aan een andere beschaving raakt, daar zijn gewapende conflicten. Denk aan de Balkan, de Kaukaskus, India, Filippijnen, Indonesië, Thailand, Soedan, Nigeria. Als we al die toch wel pijnlijke feiten onder ogen zien, is het niet helemaal onbegrijpelijk dat mensen zich zorgen maken over de integratie van moslims in Nederland.

Het laat zien dat de situatie ernstig is, en dat het islamdebat noodzakelijk is. Maar met angst, boosheid en een koranverbod komen we niet verder. Wilders vertolkt dan wel het onbehagen, maar hij heeft niets in de aanbieding dat ons werkelijk verder kan helpen. Het is nu de hoogste tijd dat democratische partijen het stokje van zijn eenmansstichting overnemen, dat zij het debat op een stevige en waardige manier voortzetten en ondertussen de schouders onder deze nieuwe sociale kwestie zetten. Het zal een heidens karwei zijn, maar we hebben geen ander alternatief dan te werken aan een vreedzame, solidaire en vrije samenleving van christenen, moslims, niet- en anders-gelovigen. Aan christenen mag het in ieder geval niet liggen.

Waar zijn we aanbeland? Bij een dubbele identiteitscrisis.

Op 2 november 2004 stak Mohammed Bouyeri Theo van Gogh dood. Maar het was meer dan een steekpartij. De eenmalige, fatale ontmoeting was er een tussen twee extreme vertegenwoordigers van twee groepen in een identiteitscrisis. Voor Theo van Gogh was het symbool van Nederlandse vrijgevochtenheid. Tijdens de lawaaidemonstratie op de avond van de moord, werd Theo van Gogh door 20.000 demonstranten, en ook in de toespraak van de toenmalige minister Rita Verdonk, geëerd als een martelaar voor het vrije woord.

Vrijwel alle Nederlanders verafschuwden de moord, de meeste Nederlanders zagen er een aanslag in op de vrijheid van meningsuiting, veel Nederlanders voelden aan dat de multiculturele samenleving hier op zijn grenzen was gestuit en vonden dat nieuwkomers zich moesten voegen in de Nederlandse cultuur, maar weinig Nederlanders wisten meer wat ook alweer precies het hart van die Nederlandse cultuur was.

Van nieuwkomers werd nu gevraagd om zich aan te passen. Maar waar moeten zij zich precies aan aanpassen? Welke waarden zijn ononderhandelbare kernwaarden? En hier wreekte zich het feit dat er naast de komst van moslims een misschien wel veel ingrijpender ontwikkeling heeft plaats gevonden. Dan gaat het om de afwijzing van het christelijke geloof door de meerderheid van onze bevolking en de omarming van een seculier-liberale overtuiging. Waar honderd jaar geleden nog sprake was van een algemeen-christelijke cultuur die eenheid gaf en een morele basis was voor onze rechtsstaat, daar is dat fundament grotendeels weggeslagen.

Het enige waar Rita Verdonk nog trots op kan zijn het recht om te kwetsen en het sinterklaasfeest. Daar kun je geen fatsoenlijke beschaving op bouwen. Laat staan een multiculturele en multireligieuze. Wilders is nog iets slimmer en spreekt nog over joods-christelijke waarden en normen, maar ik geloof niet dat hij weet waar het daarin uiteindelijk om draait: namelijk, het geloof in een levende God.

Voor Mohammed Bouyeri was de fatale ontmoeting met Theo van Gogh de climax van een proces van radicalisering. De in Nederland geboren zoon van Marokkaanse immigranten was lange tijd alleen maar een 'nominale' moslim en leek goed ingeburgerd. Door een aantal persoonlijke gebeurtenissen en door 11 september radicaliseerde Bouyeri. In de zomer van 2004 propageerde Bouyeri de dood van iedereen die de islam of zijn profeet beledigde. Het was de zomer waarin Theo van Gogh zijn film *Submission* liet verschijnen, naar het script van Ayaan Hirsi Ali die hem tijdens het programma Zomergasten op Tv liet zien.

Bouyeri is een extremist en in zijn gewelddadigheid is hij allerm minst representatief voor moslims in Nederland. Maar het is wel een extreme uitwas van een dieper liggend probleem, namelijk de zoektocht van jonge moslims in Nederland naar hun identiteit.

De Franse schrijver Olivier Roy gelooft dat de identiteitscrisis van jonge Europese moslims te maken heeft met het feit dat de islam in Europa geen grondgebied heeft, zich in een minderheidspositie bevindt. De islamitische identiteit van moslims staat in Europa buiten de context van een traditionele islamitische samenleving. Europese moslims voelen de druk om zich te conformeren aan de Westerse culturele normen.

Er ontstaat dan een conflict tussen de innerlijke overtuiging en het uiterlijke gedrag. Bij dat conflict zijn jonge moslims aan zichzelf overgeleverd en zoeken velen daarom hun heil bij 'internet imams' die precies kunnen vertellen wat goed ('*halal*') en wat fout ('*haram*') is. Ondertussen voelen ze bijna dagelijks dat ze in de Westerse samenleving buitenstaanders zijn en als zodanig bekeken worden. 'Zij', moslim, kunnen nooit helemaal 'wij', Westerlingen, worden.

“Wie ben ik eigenlijk?” is de vraag die zich opdringt.

Veel jonge moslims zijn vastlopen in het niemandsland tussen twee werelden waartoe ze nooit echt zullen kunnen behoren. Ze zitten ingeklemd tussen enerzijds de islamitische, conservatieve plattelandscultuur van hun ouders met voorgeschreven gedrag en anderzijds de moderne, permissieve Westerse cultuur. Het is in dit licht niet verwonderlijk dat juist de eerste generatie Marokkaanse Nederlanders vier keer zoveel kans heeft op schizofrenie dan autochtone leeftijdgenoten, terwijl de tweede generatie zeven keer zoveel kans op schizofrenie heeft.

Kortom, in het islamdebat stuiten we op het feit dat er sprake is van een dubbele identiteitscrisis. Twee groepen die zichzelf de vraag stellen: wie ben ik eigenlijk? Een nieuwe generatie Nederlandse moslims, hier geboren, maar met ouders uit Turkije of Marokko. En de autochtone bevolking die spreekt over de Nederlandse identiteit maar niet weet waar ze die zoeken moet. Ik zei het al, de situatie is ernstig. Maar niet hopeloos.

Positie van christenen

De positie van christenen is een interessante. Er zijn mensen die geloven dat het geloof in God moslims en christenen bij elkaar brengt. Terwijl anderen menen dat in de verdediging van culutrele waarden er juist een bondgenootschap tussen christenen en conservatieven moet komen.

Maar in geloofs opzicht hebben christenen evenveel of even weinig met de seculiere Nederlandse meerderheidscultuur als met islamitische nieuwkomers. De afwijzing van het christelijk geloof door mensen die er bij opgevoed zijn, is even pijnlijk als de ontkenning van het hart van het evangelie door moslims. In dit opzicht kan ik me ook moeilijk iets voorstellen bij een structureel bondgenootschap met een van beide groepen. Als er maatschappelijk en politiek wordt samengewerkt, zal het altijd het karakter van een verstandshuwelijk hebben.

Daar komt bij dat ook christenen een wat merkwaardige binding met hun land en cultuur hebben. We zijn aan de ene kant volwaardige burgers van Nederland, maar aan de andere kant zijn we ook hemelburgers. We hebben een dubbele nationaliteit en staren ons niet blind op het hier en nu. Dat is enorme relativering van de zogenaamde 'christelijke' cultuur van Nederland. Die hoeven we niet koste wat het kost te verdedigen. Ons geloof staat of valt niet met het randschrift van de euro en de rust van de zondag.

Maar die relativering leidt niet tot passiviteit en onverschilligheid. Als christenen maken we deel uit van deze multiculturele samenleving, geven we samen met medeburgers die cultuur vorm. We zetten ons in voor deze samenleving, niet met

een soort verbetering, maar wel met hart en ziel. Omdat Jezus ons het zout en het licht van de wereld noemde. Het is een uiting van naastenliefde. Zo hebben christenen scholen gesticht, ziekenhuizen geopend, verslavingszorg opgezet en zijn ze, ook via de politiek, betrokken op hun wijk, dorp en stad. Die betrokkenheid van christenen heeft geleid tot bepaalde opvattingen met betrekking tot huwelijk en gezin, economische en politieke structuren en culturele waarden. Het heeft geleid tot een uiterlijke 'christelijke' cultuur.

Die uiterlijke, christelijke cultuur van het Westen is waarschijnlijk een voorbijgaande zaak kunnen zijn. Christenen hoeven zich niet krampachtig vast te klemmen aan uiterlijke christelijke kenmerken van die cultuur, omdat ons geloof en identiteit er niet mee samenvallen. Maar christenen zullen wel deel blijven uitmaken van die cultuur en er mede verantwoordelijk voor zijn. Daarmee wordt geen uiterlijke herkerstening nagestreefd, moslims geen christelijke leefwijze opgedrongen, het recht op godsdienstvrijheid niet ontzegd, terwijl tegelijk de samenleving niet aan haar lot wordt overgelaten. Ook in het islamdebat moet de toekomst van Nederland christenen aan het hart gaan, zonder dat ze vergeten dat Jezus heeft gezegd dat zijn koninkrijk niet van deze wereld is. Het is de smalle weg tussen wereldmijding en machtswellust.

Een joods-christelijke bijdrage aan het debat: de samenleving als verbond

Een zeer aangelegen punt in het islamdebat is vrijheid. Godsdienstvrijheid, de vrijheid om een relatie met God aan te gaan of om dat juist niet te doen. Politieke vrijheid, vrijheid van meningsuiting en verdraagzaamheid. Het zijn deze vrijheden die in islamitische landen onder druk staan. Freedom House, een erkende, Amerikaanse mensenrechtenorganisatie maakt ieder jaar een overzicht van de mate van vrijheid in de wereld. En alle landen met een islamitische meerderheid worden aangemerkt als beperkt vrij of onvrij. Nou is het al erg genoeg dat de Egyptische vriend, die ik noemde, zijn land moest ontvluchten omdat hij christen is geworden. Maar nog erger is het dat die onvrijheid zelfs ons land binnendringt. We zien dat sommige moslims die hun geloof afzweren geïntimideerd worden en als ze al te luidruchtig afscheid nemen van de islam moeten ze zelfs beveiligd worden. Het wekt toch heel sterk de indruk dat de huidige islam een probleem met deze vrijheden heeft.

Onze religieuze verdraagzaamheid of godsdienstvrijheid komt voort uit een wijsheid die ons continent alleen maar na veel bloedvergieten heeft geleerd. Het was na de godsdienstoorlogen van de zestiende en zeventiende eeuw dat deze religieuze vrijheid werd aanvaard. We moeten dus niet net doen alsof deze waarde altijd deel heeft uitgemaakt van de Westerse beschaving. Maar inmiddels is religieuze verdraagzaamheid een belangrijke waarde en moeten we die nu in deze context opnieuw doordenken.

In dit verband komt Jonathan Sacks (opperrabbin van de Verenigde Israëlitische Gemeenten in het Britse Gemenebest) met de belangrijke notie van de samenleving als verbond. En ik denk dat deze notie ons verder kan helpen in onze multiculturele samenleving. In de bijbelse opvatting van het woord is een verbond geen wapenstilstand, geen gevechtspauze die je gebruikt om je te herbewapenen waarna je alsnog met de ander kunt afrekenen. Het is ook geen tijdelijke, economische overeenkomst, maar het is het aangaan van een diepe wederkerige relatie, het bestendigen van lotsverbondenheid met de belofte van trouw. Je geeft elkaar je woord.

Sacks benadrukt daarbij het verschil tussen een verbond en een contract. Bij een contract is er sprake van een tijdelijke uitruil van diensten tussen mensen die alleen maar hun eigen voordeel nastreven. Vanuit de bijbel weten we hoe anders het karakter van een verbond is. Na de zondvloed beloofde God, via Noach, dat Hij de aarde en de mensheid trouw zou blijven. Ook met Abraham en zijn kinderen ging God een verbond aan, terwijl er na Jezus' komst sprake is van een verbond tussen God en de gelovigen uit alle volken. In die verbondsrelatie kan sprake zijn van teleurstelling, boosheid, vreugde, nabijheid en afstand, maar nooit wordt die verbondsrelatie verbroken. In ieder geval niet van Gods kant.

Als een afspiegeling van dat verbond zijn er ook menselijke verbondsmatige structuren, zoals het huwelijk waarmee man en vrouw zich aan elkaar verbinden in voor- en tegenspoed. Ook de samenleving kan als zo'n verbondsmatige structuur worden opgevat, wat leidt tot een fundamenteel andere kijk op de samenleving en de eigen bijdrage daaraan dan het contractdenken. De onvoorwaardelijke verbondenheid van burgers aan elkaar, de wederzijdse trouw en dienstbaarheid in goede en slechte dagen, levert een totaal andere samenleving op dan die waarin burgers er alleen voor zichzelf alles uit willen halen wat er in zit.

Een letterlijke vertaling van deze samenlevingsvisie zag het licht op de *Mayflower*, het schip dat de eerste kolonisten naar Amerika bracht. Daar en tijdens die reis, in 1620, ondertekenden de *pilgrims* een verbond waarmee ze elkaar trouw beloofden. Het is die andere kijk op de samenleving die resoneerde in grote toespraken van presidenten als John F. Kennedy ("And so my fellow Americans, ask not what your country can do for you - ask what you can do for your country") en Barack Obama ("We are not as divided as our politics suggest, that we are one people, we are one nation. And, together, we will begin the next great chapter in the American story, with three words that will ring from coast to coast, from sea to shining sea: Yes, we can."). Hoe anders onze cultuur ook moge zijn en hoeveel zakelijker het woordgebruik van Nederlandse politici ook is, de brede waardering en bewondering voor deze presidenten en hun 'verbondsmatige' visie op hun land laten iets zien van het verlangen dat ook veel Nederlanders hebben naar een samenleving waarin burgers naar elkaar omzien en elkaar ook in moeilijke tijden trouw blijven.

In zijn boek *Moreel kapitaal* werkt Roel Kuiper, Eerste-Kamerlid, de gedachte van de samenleving als verbond verder uit. Hij schrijft dan: "Binnen de politieke context van het verbond spreekt het visioen tot de verbeelding dat het recht als waterbeken ziet vloeien (Amos 5)." Een 'wilverbonden' samenleving hangt volgens Roel Kuiper af "van het vermogen van de samenleving elkaar *beloften* te doen. (..) Die beloften moeten resoneren in het hart van de samenleving, zodat ieder lid de bereidheid in zichzelf versterkt zich in te zetten voor het publieke welzijn."

In het christelijke geloof is Jezus zelf het morele voorbeeld doordat Hij zijn leven heeft ingezet voor de wereld. De morele crisis van de Westerse wereld heeft ook alles te maken met het feit dat de christelijke religie is verbannen uit het publieke leven, de wetenschap en de intermenselijke betrekkingen. Kuiper gelooft dat het morele kapitaal van het christendom nog niet verdwenen en zelfs weer kan worden opgeroepen. De notie van de samenleving als verbond is zo'n bijdrage aan het publieke leven.

Een belangrijk aspect van het verbond is overigens ook dat het niet alleen uit de belofte van trouw en dienstbaarheid bestaat, maar ook uit de eis van trouw en verantwoordelijkheid. Dat betekent dat als onze samenleving zich werkelijk openstelt voor nieuwkomers, met hen de niet-natuurlijke verwantschap van het verbond aangaat en hen de belofte van trouw doet, dat het ook wederkerig een besliste keuze van die nieuwkomers vraagt. Tegenover de belofte dat we ons lot aan elkaar verbinden en nieuwkomers voluit tot leden van onze gemeenschap rekenen, staat ook de eis aan die nieuwkomers dat ze dan ook werkelijk een overtuigende keuze voor Nederland maken. Een tijdelijke verbinding met het oogmerk om zoveel mogelijk van de samenleving te profiteren en die dan daarna weer de rug toe te keren zodra het opportuun is, is slechts het aangaan van een contract. In zo'n contractrelatie zal nooit ware solidariteit en betrokkenheid opbloeien. Dat betekent dat het voor de toekomst van onze samenleving cruciaal is dat niet alleen de autochtone bevolking zich daadwerkelijk openstelt, maar dat nieuwkomers zich ook werkelijk verbinden met Nederland.

Het is dus een uitgestoken hand naar iedereen die hier is en tot deze samenleving wil behoren. Daar staat tegenover dat iedereen die besluit om niet mee te doen, die de fundamentele waarden minacht en alleen maar van vrijheden gebruik wil maken om deze vrijheden om zeep te helpen, dat deze mensen eerder en duidelijker zullen merken dat deze samenleving dit niet tolereert. Dat je met dat gedrag hier geen toekomst hebt.

We zitten als Nederlanders in deze tijd op onze eigen *Mayflower*. De zee is ruig, het zicht onhelder en we weten niet precies wat ons te wachten staat. We zitten met elkaar in dezelfde boot, het doet er niet hoe iedereen hier gekomen is en we zijn beschaafd genoeg om geen man overboord te zetten. Met een voort varend schip heeft het weinig zin om te dagdromen over hoe het was in de tijd die achter ons ligt, we hebben allemaal een enkele reis en kunnen – in navolging van de opvarenden van de eerste *Mayflower* – maar beter bij elkaar komen en een verbond met elkaar sluiten. Onze aardse lot, die van oudkomers en nieuwkomers, moslims, christenen, niet- en anders-gelovigen, is onlosmakelijk met elkaar verbonden. We zijn tot elkaar verplicht en kiezen ervoor elkaar de hand te reiken, trouw te beloven, meningsverschillen vreedzaam uit te praten, de hand te houden aan fundamentele vrijheden en waarden, en zetten ons allemaal in om van ons land een beschaafde samenleving te maken. Een voorbeeld voor de wereld.

Drie uitdagingen

1. Zorgen dat iedereen mee kan doen (taal, werk, participatie, investeren in wijken, leefbaarheid en zorgen dat iedereen zich gedraagt, dus ook repressie)
2. Zorgen dat we elkaar vinden rond fundamentele waarden als godsdienstvrijheid, politieke vrijheid, gelijkwaardigheid van man en vrouw, onderling vertrouwen.
 - a. Preambule, Handvest burgerplichten, waardencatalogus
 - b. Voortdurend debat – ook in relatie met islamitische landen – over die waarden, moslims uitdagen godsdienstvrijheid niet alleen te aanvaarden, maar ook te verdedigen tegenover anderen

- c. Optreden tegen doelbewuste ondermijning van de democratische rechtsstaat (deelname jihad, oproepen tot geweld etc)
 - d. Ruimte voor religie in het publieke domein
3. Zorgen dat mensen zich thuis voelen
- a. Geen onderscheid allochtoon – autochtoon
 - b. Geen Turken en Marokkanen, maar Turkse en Marokkaanse Nederlanders
 - c. Herinvoering van de dienstplicht
 - d. Einde aan lange arm van Ankara en Rabat
 - e. Beoefenen van gastvrijheid, solidariteit